

Leo y escribo
en mi lengua.
Chinanteco
Valle Nacional

'Iəä jne kiä'
isən jne jaɪ.
Jég jmei kia'
dsa kɪ'

Créditos a la presente edición

Coordinación académica
Sara Elena Mendoza Ortega
Elisa Vivas Zúñiga
Flor María Kobe Guzmán
Carmen Díaz González
Javier Avelino Fernández
Luis Alavez Bautista

Compilación
Caín de Jesús Apóstol
Julio López Arango
Eliuth de Jesús Apóstol
Leticia Cruz Cruz

Traducción de textos a la lengua chinanteca
Valle Nacional
Leticia Cruz Cruz

Asesoría académica
Ana Isabel Jacinto Hernández

Revisión técnica
Maribel Eloisa Hidalgo Morales

Coordinación gráfica y cuidado de la edición
Greta Sánchez Muñoz
Adriana Barraza Hernández

Seguimiento al diseño
Ricardo Figueroa Cisneros
Jorge Alberto Nava Rodríguez

Seguimiento editorial
María del Carmen Cano Aguilar

Supervisión editorial
Marlik Mariaud Ricárdez

Revisión editorial
Hugo Fernández Alonso
Agustín Escamilla Viveros
Laura Sainz Olivares
Alma Alicia Naves Merlín

Diseño de interiores
Jorge Guillermo Aguilar Picasso

Diseño de portada
Fabiola Escalona Mejía

Diagramación
Jesús García Morales
Norma García Manzano

Ilustración de interiores
Ernesto Arce Ortega
Ismael David Nieto Vital
Alejandro Villalobos González
Irvin Richard Zela Vázquez
Vanessa Hernández Gusmão
Marcos Alberto González Pérez

Ilustración de portada
Cristina Niizawa Ishihara

Leo y escribo en mi lengua. Chinanteco Valle Nacional. MIBES 3. Libro de lecturas. D. R. 2012 ©Instituto Nacional para la Educación de los Adultos, INEA. Francisco Márquez 160, Col. Condesa, México, D.F., C.P. 06140.

Esta obra es propiedad intelectual de sus autores, y los derechos de publicación han sido legalmente transferidos al INEA. Prohibida su reproducción parcial o total por cualquier medio, sin autorización escrita de su legítimo titular de derechos.

ISBN *Modelo Educación para la Vida y el Trabajo*. Obra completa: 970-23-0274-9
ISBN *MEVyT Indígena Bilingüe con Español como Segunda Lengua*: 970-23-0500-4
ISBN *Leo y escribo en mi lengua*. Chinanteco Valle Nacional. MIBES 3. Libro de lecturas: En trámite

Impreso en México

Já tö i 'l̥e̞a dsa

Mijnij	5
Ameï	6
Ir̥+maá já l̥ná nung	7
U̞a í kala'lei ní	8
Dsá+ k̥+ tou' kiä' dsá+ dsíg	9
Jä ime' m̥é t̥j̥é+	10
Laníí tá i jmodsa	11
Jä chikij kiä' jä chím̥ea	12
Náka l̥ño ts̥+	13
Guu kiä' chíts̥éi	14
J̥ég ñaí kia' dsa jmo 'í ja'	15
Jä ime' dsaño' kiä' jä 'ie'	16
Chín̥'	17
Jmidyí kia' kui	18
J̥ég jú'dsa kia' 'ie' kiä' chí'lla'	19
Chíta' juë'	20
Dsa r̥j̥ö kiä' dsa ku'dsí	21
Dsagiu' k̥ads̥é' nung	22
Ta äü kubaá	23

Jaí mo'

Äü mé 'lió' jniá	24
Dsøi kiä' jä móng	25
Ichii kia'dsa	26
Dsa kañö kiä'	27
Dsagiu' kiä' kui	28
Jä chígiu'	29
Juě kiä' Migeé	30
Ja'umóng kiä' chíje'	31
Jég ju'dsa kia' bi'ní'	32
'le' kiä' j'lieé'	33
Dsa saká í jég	35
Kəng jin kia' ijé'dsa	36
Dsøi tá	38
Dsaño' kalyún 'niə rố	40
Ta äü ameĩ kiä' jä oso	42
Jég ju'dsa kia' jä dsagiu' mí'niü lichii kóu	44
Majég kiä' dsøi nung	46
Ja'umóng kiä' tusé'	48
Élə kuín iú' dsøi nung	50
'le' lí' ká júli' ds+ə	52
Dsa jmo tæi	54
Ja'umóng kiä' chíməa'	56

Mijnii

Si laa kaliə, imitá'niä' é' si, jəng likuē'niä' irijiaí
dsiə dsa shá', dsa lanií miláí éi 'niu, liñii alá'
séndsə kiä' jég jmei' kia'. Si laa tä i sēē “Iəə
jne kiä' isən jne jaí. Jég jmei' kia' dsa ki'”.

Ni ilaa, kató' dsa mádyio ní jég la'ieə dsa kiä'
jég sí' iri'e jmá' mái kia' jui jätē jnáng, jəng, kiä'
ijəng liñii jnáng alá' tilia 'liə' dsa jasí'. Risen kiä':
jég kia' ikalia malé'i, já dsí dsa jég, jég ládyie
dsa, jég ilitá' dseə dsa, jég imakalia dyie dsa.

Kuədsa si laa kiä'na' jəng í' nia' səjuu, lajəng
bá litiē'nia', la' 'ieə dsa lakən si, lidyio kiä'ä jəng
liñii' á já risii jég kiä'ä é tä lakən *letra* kiä' jég
jmei' kiä' tála'élé' likuē' kalajé jarisii kiä' jáidsa.

¡Jmó bíj já í' si!

Amei

Tála téi ei oug

æ' jég kiä' dsa 'nó',

é jég iladsó' chíibá' jmái i tió'dsa 'io'j'í' kiä' rö',

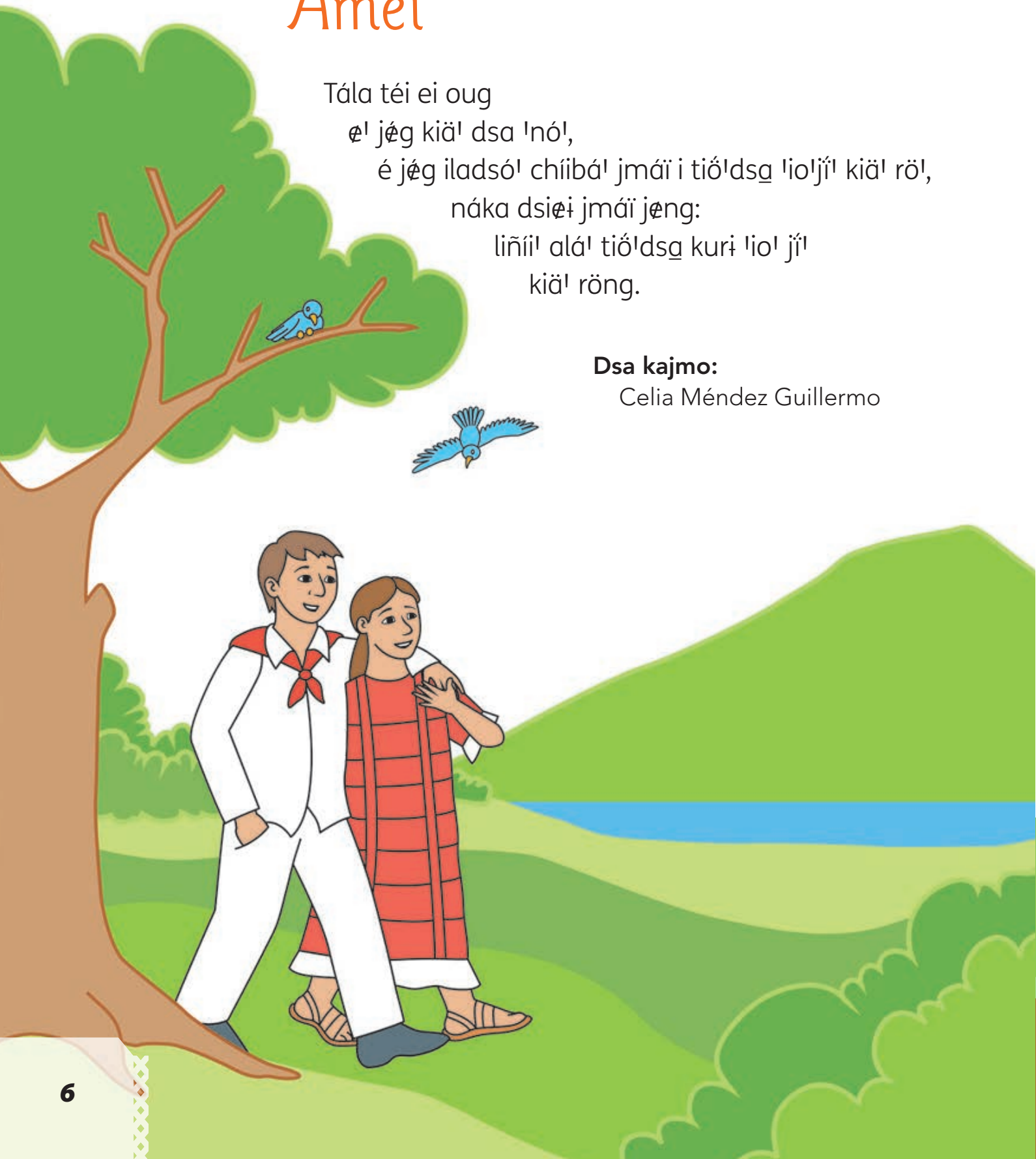
náka dsiæi jmái jæng:

liñíi' alá' tió'dsa kurí 'io' j'í'

kiä' rōng.

Dsa kajmo:

Celia Méndez Guillermo

Irɨ'maá já 'ñá nung

Jú'dsa kəng nakaño já dsa jɨ nung isañiidsa é jæg
rɨ'má jájəng, lé dsi'éd̥sa dyijuu. Jəng jmódsa jæg náju
ʼín jɨ' lalaa, 'niu' jé'ɨ dsa ləi iú dsidsa, 'mæa' iúdsa kiä'
'mæa' kiudsa jäi.

Jæg laa jmodsa kiä' dsa jəng lüdsa kiä' juú nung
kiä' juú ja' tiö' jɨ nung.

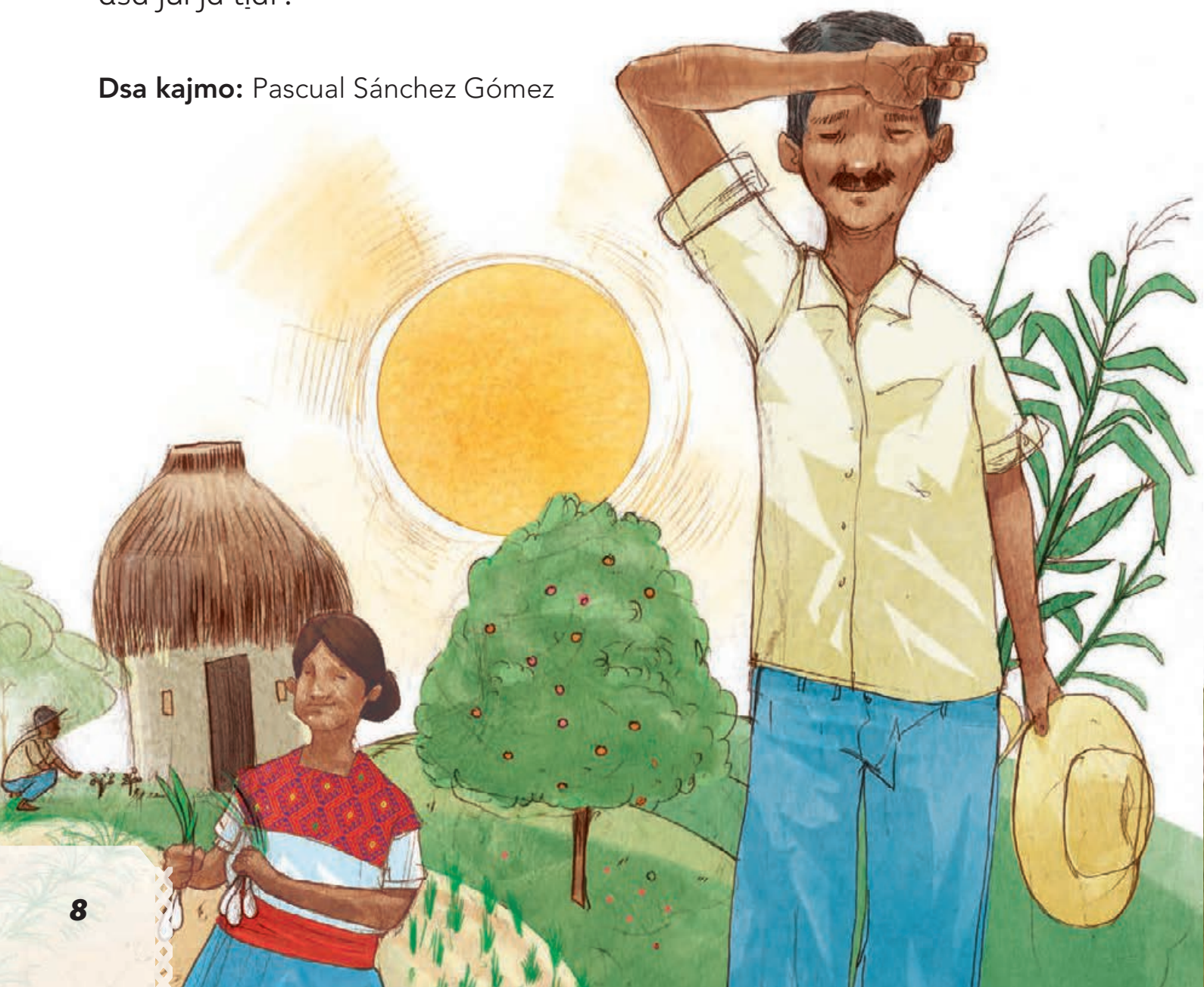
Dsa kajmo: Salomé Martínez de la Rosa

Uə í kala'ei ní

Wəjne kəng uə jádsíg, dyio 'láí' dí 'i kalajé ijnedsa, jáljəng dsii kui kiég takajáí, maka'o' jne 'ma úu' kiä' chíteí, jígujne miaí kiéjine já'o', éi maka'ó' chíjmé kiä' juú', uə kiä jnáng'. Giin kiä makaritié jmo tá jánung, makajnéé dsa töö 'niə chiú' 'ma éng kiä'ma kui, ijəng bá kee jnáng' itái sachí ju'í dseə díjié' kalajé i 'o' jnáng uə kiä, lanáliə máí kia' dsa jui já tíái'.

Dsa kajmo: Pascual Sánchez Gómez

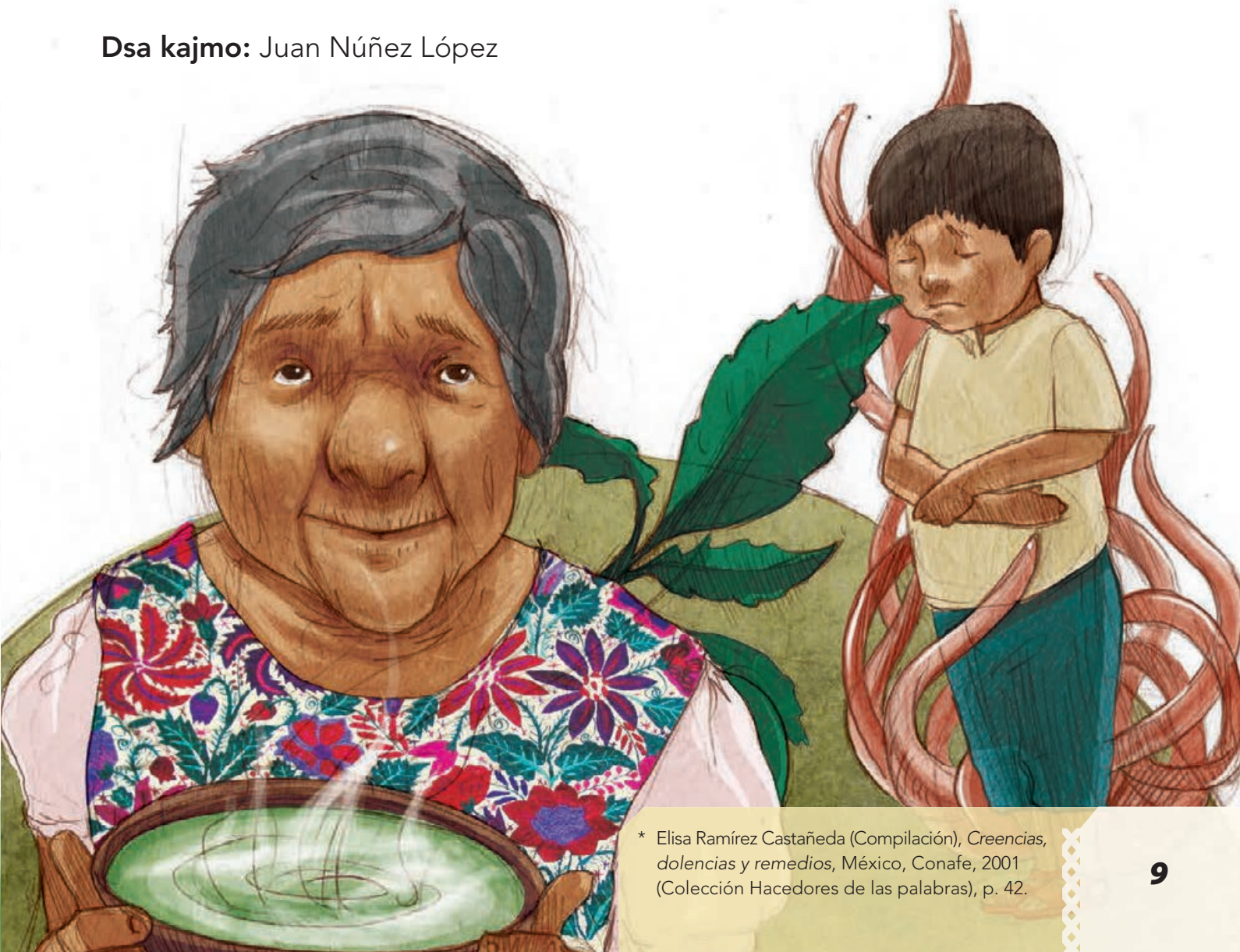

Dsát ki' tou' kiä' dsát dsíg*

Jmái ki' tou' jä ime', iwədsə sɑ'niu koo i sɑ'niu gə' édsə dsó' jä mɪ'.
Lajəng jɪ' dsa jmii jädsə mɪ' dí gəa'dsə itsá' o gəa'dsə iréi, náju
sɑ'ning jnáng lidsó'dsə, jmó jnang 'í kiä' jmó amóng kia' ta'.

Jmo dsa kiä' kəng *litro* jmei, kujää gie *minuto* jəngma ɛ'dsə kəng tsie
kalajé niu' i gə'dsə; kuliɛ kəng simá. Náka ɛ'dsə kəng simá, dyiä jié bá'
mɪ' tiong' toudsə.

Dsa kajmo: Juan Núñez López

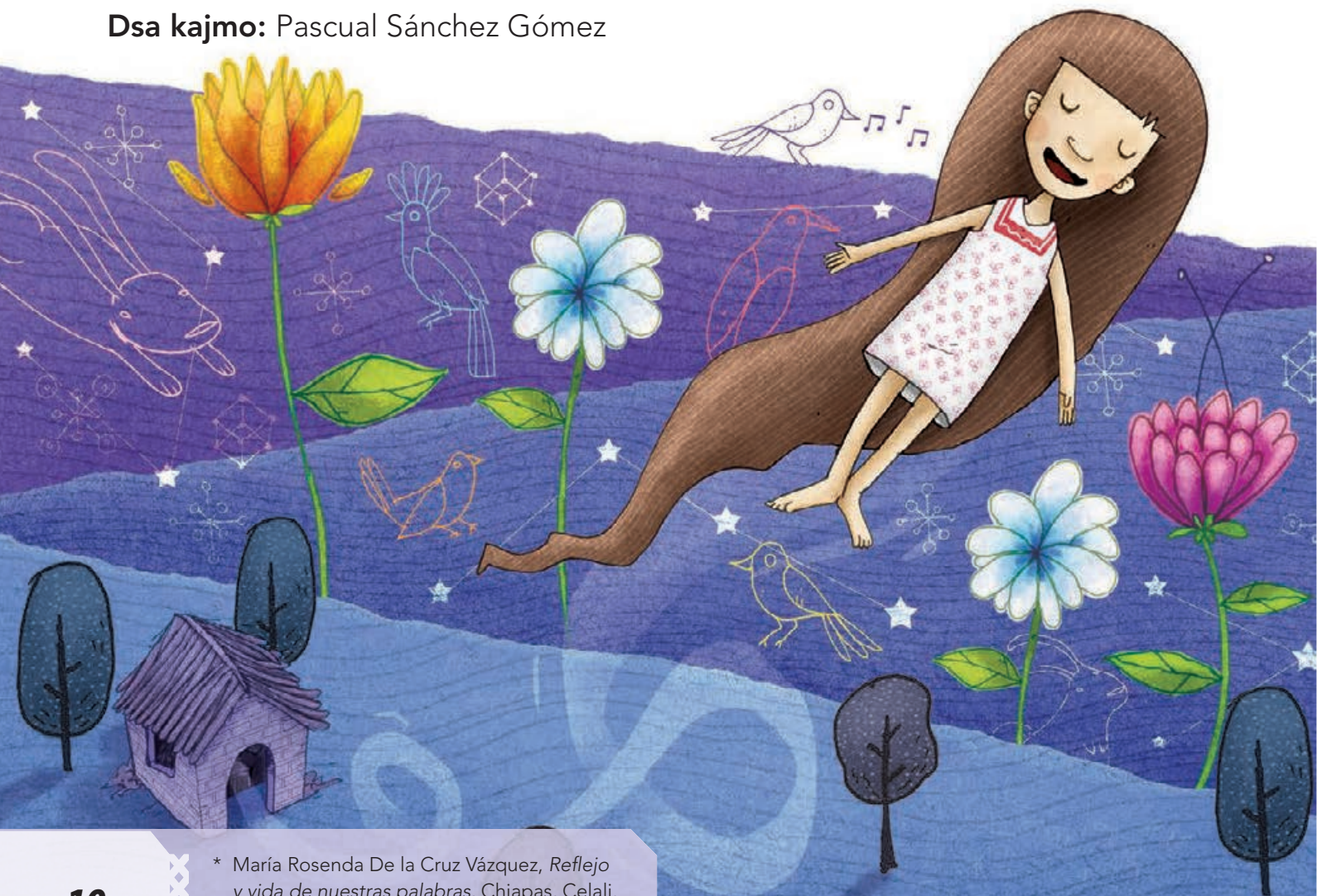

* Elisa Ramírez Castañeda (Compilación), *Creencias, dolencias y remedios*, México, Conafe, 2001 (Colección Hacedores de las palabras), p. 42.

Jä ime' mé tiét'

Giléi læchá jätüü' keng chiú' dsa *tsotsil*, ta ijmí litjeg ime' kiä ísa tiuú' iä' kia' jeng jánieng, ballé, jniu' dsa kiä' iliä' dsa kia'. Dsa kiädsä sa'nang kia'dsa, kuædsä kia' dsa, jeng jmódsä kiädsä keng jég ijñei'dsa dseidsä jákia' jeng læ iköö' jeng kuæ dsa keng 'niu já gúdsä kú'ñia'. Giléi, jmó bíj ilichádsä ime' jmiwéi mi'ái jä dsa wæ kæi kia'dsa, dsa kiädsä 'niu jöö dsa léiköö'. Giléi mi'niu té' dsakiä achii kalia jeng kuñei' kañá' dsa ní jmuwæi 'laa.

Dsa kajmo: Pascual Sánchez Gómez

* María Rosenda De la Cruz Vázquez, *Reflejo y vida de nuestras palabras*, Chiapas, Celali, 2004, p. 17.

Laníí tá i jmodsa*

Jui kiéijne laníí tá i jmodsa jneedsa kui. 'O' dsa kui, kó' laníí jmodsa dyieɪ kiú'dsa 'Imá ó'dsa sii, jəng madyiedsa ló' imarikéi.

Nákalie jəng miláidsa 'o', uəa kiéi achilé kalí'é kuri, dí' tsí' jnédsa dsíg 'lai' iéi ɔ dsaɪ jmiə jəng rəkíng táikui nákamilái í giéng, jəng 'lai' jì' dsa dí' achí lé kuri kui.

Tsa'ai jəng dse'náidsa kui jui sí' dsa'laa kiidsa 'lá'niu gion, jəng jnáng dsa jmó tá já nung jmó'lüdsa lalé dsiə nai jniél' jmiuái, jmái lää kee jnáng e kiä' ñii.

Dsa kajmo:

Juan Núñez Hernández

* Elisa Ramírez Castañeda (Compilación), *Maíz*, México, Conafe, 2001 (Colección Hacedores de las palabras) p. 32.

Jä chikiij kiä' jä chímea*

Mírekiäa chímea' dsil'íeí, jmái iwéi, kalajé kui ñii' ikajíe' jmái mil'íeí. Já chikiij lé ikö' kajái inien jeng, kañó kē kamíe kajné' jeng chímea' kañäi:

—Amei kiä, ¿é kajmó' l'ning tála jné kajmó tá?

—Míñee jne jmo tá jié l'má —kañäi chikiij—; kiä' söö kiéi jeng chí makakué jmái i jié' kajné' igéá'.

—Nájo mil'í'ning jmái i l'íeí —jú' chímea'—, jmó já kulíe'lá iwéi.

I jié' kalá' kui l'ñii' kalí niú' tēi kia'.

l'Niu' jmó jnié' tá kö' ichii jmái jeng achí l'tia' sachi ilikié tajadséi. Dsá jué' jmá' l'niu kia' dsa shá'.

Dsa kajmo: Esopo

Jái kala' ní Si kia' dsa
kää' jeng ngäi ichimea.

* Esopo, *Las mejores fábulas infantiles Clásicas*, México, Época, 2004, p. 11.

Náka 'ño tsɿ'*

Náka 'ño tsɿ' jú' dsa kää' chí'lá' milái 'o dí' jiéja' tsɿ' alá' dsaa. Talajəng rɿniəng kəng i'o kəng i'o já' jəng já 'o já' jəng jú'ja': "jä, jä, jä", dí 'niu já' ilijnái tsɿ'. Nákanienɡ li'io' jniá tsɿ' jəng juë chí'la' töü' téi, téi jmá' töü' ja' io' jì'.

Ju' tígiu' kiä kalá' náka 'ño tsɿ' milái kö' en ñiu takaniəng jəng jïë' jáma kiú ora. Náka 'ño, kalajǎ jnáng' go' lé; dsa tïöng jui já wéjne kiä dsa chä jui sí' mi'öü jnáng tsɿ' ijniang: mí' dsa mi'ái kiu' ñí, mi' dsa jiéi muu. Achí 'niu jnáng i dyí tsɿ', kalajǎ jnáng 'niu lichǎ jmíwéi. Nákañie' rɿ'ñio tsɿ' kalajǎ jnáng tǎi' téi, dsa kää' kiä' dsa pí'.

Dsa kajmo: José Luis Morales Severo

* Elisa Ramírez Castañeda (Adaptación).
Orígenes y dueños, México, Conafe (Colección
Hacedores de las palabras), 2001, p. 31.

Guu kiä' chítsëi*

In io' jì' dí' nang jég tajég, kádsá juli' dsie jeng jëi' dsiedsa.

Kö' mi'niu chítsëi, já dsie giul'má, gea' kajné' keso imana'ëi já 'naidsa, kajfi guu jeng kamilái 'lia' lalaa:

—¡É káli'ioó' si' najä kiä'ä, chítsëi! ¡Káli'ioó' jniä'ä! ¡Jú ilé bá' liliä'a, kalijä tä satiú' ká ní kiä'ä!

Chítsëi, kalasakä jég, karì 'niu ja' mirú jég kia' jeng kallia', jeng katá' keso midsii kú'ai ja', ka'iei' guu kalaijuú kiä' jáä chiü' kia'.

Lajeng karì'nñié chítsëi karibú ja' dí' karilí' karigä.

É jég ikaliä lalaa akö' kée dsa bú': júla dsa rilí' imigaidsa mitiädsá jeng saligä.

* Berta Hiriart (Compilación), *Fábulas clásicas, Antología*, México, Lectorum-sep, 2002 (Libros del Rincón), p. 21.

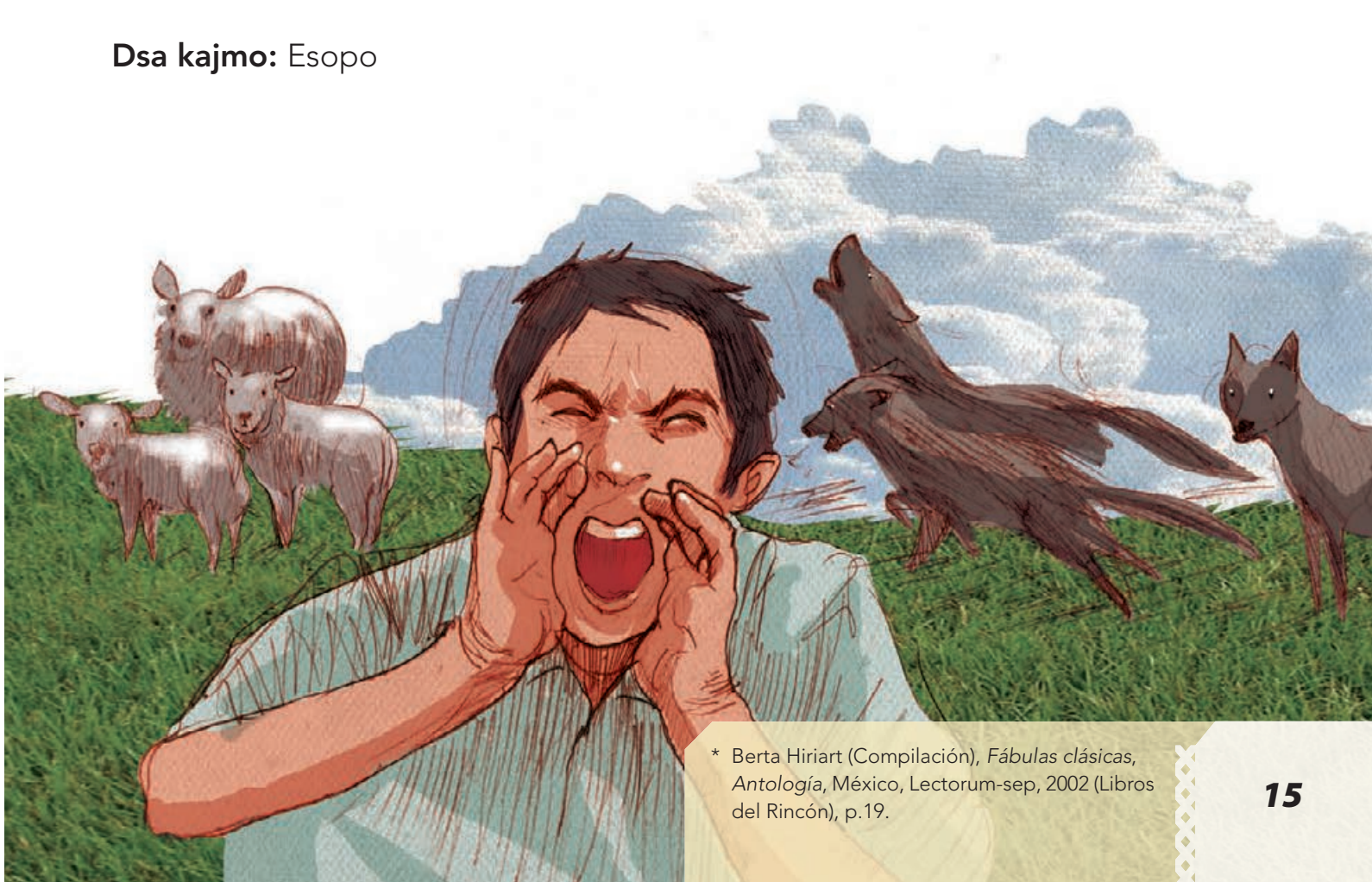
Jæg ñaí kia' dsa jmo 'í ja'*

Jä dsa jmo í ja'chiil' t̥aúin jan̥ɛi' jui, mijmodsa jæg ñaí laa: mi'lo dí' guu kái' kia' ja'chiil' kiädsä, mimiəa mi'ái dsa tió' jui jəng.

Tö ɔ 'niə ró, dsa tió' k̥ɛi kia'dsa, kajuä', jəng kailédsä ku'ei mi'ái, kajalää dsa sí' di jaju'ichii kal̥ia. Jəng mikalia jəng kəng jmái ladsó' i kajalé guu, jmái jəng kailé ja'chiil', dsa jmo í ja' ka'lo tí 'laí' t̥ɛ' dsa mi'ái kia', jəng achimakajmo dsa kuenta, dí' miliédsä imigaidsä sí', chíma mijmo dsa kuenta i 'lo dsa 'léi. Lajən bá' kal̥ia i kailé kalajǎ ja' kiädsä.

Jæg laa niú' lijuə' jmá' dsa tajú, kuneɪ líɪ kəng kosa: kia' i ín dsa achii ma'é jæg kia'dsa, julalá i jú'dsa jæg te.

Dsa kajmo: Esopo

* Berta Hiriart (Compilación), *Fábulas clásicas, Antología*, México, Lectorum-sep, 2002 (Libros del Rincón), p.19.

Jä ime' dsaño' kiä' jä 'ie'*

Kəng jmái tu'le'i kau'á jä dsaño', jä 'ioó kiä' jä ime' iké kafeé. Kadyilédsga jje 'ma jəng kamilái dsa kəë méi dsaño' kiä' 'ioó.

Imé' kəng jákadyiädsä kiä' jməi kia'; jəng ime' éi mikoo 'lai' mítie dsiedsga koo. Tálajəng jmíndsga kiä' chéidsä ilé tguín kia' ime' kəë kafeé, sañiidsä é milé.

Kó' mikajáidsä uín 'lai' matjöngdsä kia' ime', chíma miri líl'dsga ilé, jəng dsaño' kajú' kadsá'j 'ioó achí majniá ime' jəng kailédsga kul'éi i'na' ime'. Achää kadsä'dsga, salei mijniá ime'. Kajmodsga jég kiä' dsatá kiä jui, ka'nádsä ime' achí kadsa' dsg. Mikaliə jəng kailédsga kiä' dsa dsi jé g jəng kajú'dsga 'ie' bá' kakai kia' ime' katé' dsímá', jájəng mí tigá' mú kia'dsga.

Dsa kajmo: Timoteo Aoctle Xalamihua

* Elisa Ramírez Castañeda (Adaptación),
Orígenes y dueños, México, Conafe, 2001
(Colección Hacedores de las palabras), p. 65.

Chínə'

Kö salií' dsa jmo tá jánung miká jməi miran kuə' kia' kakiä jne' ká, midsi lé dsa ká jməi iran, iló' ijmá' tá dyinéi kia' kiä' jməi matio' kui, achii kasí jué dsü jmái, mikamiláí iä chínə' kää' sa'aijən lakəng jmái misijué taijué ja' malé jəng kadyilé ja' tákəng jní, jié kui kia' dsa jəng kalajé jakainió ja' 'náng igé' jadsilé kagé' ja' kui tió'niu kia' dsa kalajé migəa' ja', sachi jádsää mil'ino jəng mima'əa dsie dsa kalajá, dí' samachii ligé'dsa, mi'o imé' ináidsa il'ëi inió chí'nə' gəa' ijmí kiä' janiəng mima'inoo ja' kəi jui, jəng dsa kamiláí midyá ja'; kiä'ma, gü'ma, káng, sii jəng kalikəng achii milé dyio, dí' talajué ja' milichá naju midyádsa ja'.

Dsa kajmo: Marcos Cornelio Sánchez Ramírez

Jmidyí kia' kui*

Kəng ró chí'iodsa kañai:

—¿É keé jnáng? Kalíkui sächii lijnán e, keé.

Jmái jəng kalajǎ dsa mitöü' tiñé lajəng.

Kawä jájəng já dsachi' sakuədsa jəng kañá'í chí'iodsa:

—¿Élia töü' l'ai' jé'? ¿É nalia?

—Achíchii l'ikeé.

—Sajmó ju'í dsiə madyio, sí' kəng tēñí
kiäǎ' jməi ní sii tio' kajné' láí. Nakajǎ
najmo' jég jəng tó' kui.

Kamiti dsachi' jég jəng kañó ka'llíi taladsí
niú' tēñí jəng kamia nakaté kəng ora
jñí'idsa ku'ái tēñí.

Mikajñí'idsa ku'ái, kalachikǎ'
matio' kui'e; jəng kajáidsa
kalajǎ imalia
dyio i yiéi'idsa jmo e.

Dsa kajmo:

Juan Santiago
Santiago

* Elisa Ramírez Castañeda (Adaptación). *Maíz*, México, Conafe, 2001 (Colección Hacedores de las palabras), p. 24.

Jəg júʔ dsa kiaʔ ʔieʔ kiäʔ chíʔláʔ*

Kəng ró ja ʔieʔ miñəə jʔe nung; jəng kaʔeʔi kōʔsʔiʔiäʔ kajuäʔ jaʔ, “rík, rík”; ʔieʔ kajúʔ:

—¿É iləʔ? Lakəng ja jaʔ juäʔ imeʔ la jné íñəə. ¿É nakajʔiəʔ jaʔ jne?

Kaño kəʔ jəng kajái ʔieʔi niúʔ kəng muʔeʔi kʔn jəng kajúʔ:

—¿ʔNing naa? Íjəng najuäʔ jne; náju ʔningʔ téi naadíʔjəng.

Ja chíʔláʔ bíʔ éi, jəng ʔieʔ kajúʔ mitá. Kailéə chijməʔi. Niúʔ i miláʔi tá kaʔnáʔ ameʔi kiä.

Jəng ʔieʔ katəʔə ja ʔieʔkuə, ñenóü, dsəʔi nung, guu, jəng ameʔi kiä chíʔláʔ miläə chímiʔ, chijʔ kiäʔ chijéi.

Mikamiláʔi jaʔ täə, ʔieʔ kiäʔ ameʔi kiä kailäə kuʔéi díʔ kaʔəʔi améi kiä chíʔláʔ, jəng jaʔéi ioʔ jʔiʔláʔ díʔ kaləʔə.

Dsa kajmo: Ermelindo Méndez Méndez

Jái kalaʔ ní Si kiaʔ dsa
káäʔ jəng ngäʔi ichiməa.

* Dirección General de Culturas Populares e Indígenas. *Relatos tojolabales*, México, dgpci, 1998. p. 31.

Chíta' juë'*

Kəng jmái, kajnie jä chíta' juë' mikatija'ij ja', kajú':

—Kiä'jnang: 'niu' jmó' tá, dí' kalajä chíta' 'niu' jmó tá.

Jəng chíta' kañäi:

—Dsa ñə 'ë giu'jne kata jmái, jəng 'lou 'laí' jne.

—Jajú ijəng samajmó'ning —kañäi ja'— kakö' jmó' kajne' tá ba'ning juë'jne. Kəng laní jég j'i'ijmo jnáng'.

Ijú' jəng ikaijuë' ja'.

Chíta' juë' éi kö' milä jəng ja' achii mirisië' ja'.

Jəng takaléi jmái tág' jəng, chíta'
mitiö' jmo í kajú':

—'Niu' jmó tá, dsa rəng.

Jəng éi kañäi kasajuu milái:

—iLukəng jmái laa milái jne!

—Jajú ijəng dí' i jmó' lukəng
jmái —kañäi ja' jmo'—
imilái ái ba'ning.
Kudyiáí' oug ilaa.

* Horacio Quiroga, *Cuentos*, México, Editores Mexicanos Unidos, 1992, p. 161. (Fragmento.)

Dsa rɨjɔ kiäʔ dsa kuʔdsí*

Kaləchi kəng jmái jə dsagiuʔ kadsáiʔ kiaʔ jə dsa rɨjɔ jəng kajuʔdsə:

—Naá ladsóʔ tai jne ʔning.

—Satái jne —kajuʔ dsañoʔ.

—Gió jne náa ja jñie jmái, jəng ladsóʔ taijne ʔning.

Kañáʔ dsagiuʔ jakiaáʔ jəng kadsáiʔdsə jigóu imitai dsa rɨjɔ kiaʔdsə. Jəng jigóudsə kajuʔ:

—Achii taidsa ʔning, díʔ köʔ mikají dsa kiäʔä miʔlou dseiʔ; naa tiúʔ kalakuʔdseiʔ jəng sarikuei dsa kiäʔä.

—Dyio báʔ —kajuʔ dsañoʔ.

Katiu dsə dsí. Kadyieʔ jmái, kawä dsa rɨjɔ jəng kañáʔdsə dsagiuʔ.

Jəng kajuʔdsə achä dsa chá.

—Náju, sachä dsa ʔoudsí, tiuʔu jə dsa kuʔdsí läng tái —kajuʔ dsa rɨjɔ.

Dsa kajmo: Josué Hernández González

* Elisa Ramírez Castañeda (Adaptación), *Cuentos de engaño, para hacer reír y fantásticos*, México, Conafe, 2001 (Colección Hacedores de las palabras), p. 27.

Dsagiu' kadsé' nung*

Dyie dsa kæng jmaíi kaño jä dsagiu' iji' nung uæa kia', kata uín. Mikadyiéi dsa járö uæa kia' kamiláidsa jø' nung, kadyie ló' gü'ma jæng katëdsä sii, michii 'laí' jima' kîn; kæng mikakéi jímá', jæng dsagiu' achí milílií' ikøi jamidsëé' dsa. Jæng mikajé'ë jakatë sii, mimakéi kajné'.

Kaño kuléi iyéi sii achíkatiú' dsa yæi ku'ña' jæng kailé juë dsa kami'aí kia' dsa jáyéi sii, kailé kö' giä 'niæ dsa. Dsagiu' éi kajuä' 'laí' jæng madyiojmá' jakakéi nung, jæng kakéi kalá' katø' jajé kiä' jui tsëë San Juan Istaltepek i kakädsä 'lié' kö' kiú iløi e' kóu. Dsagiu' tsëë Milié; mikaliæ jæng kañá' dsa jakiaá' kadyie jæg imanalía kia' jakakéi, kakéi kö' tō dsoó' *kilómetro*.

Jínaa bá' ikají' dsagiu'.

Dsa kajmo: Arturo López López

* Elisa Ramírez Castañeda (Adaptación), Maíz, México, Conafe, 2001 (Colección Hacedores de las palabras), p. 38.

Ta äü kubaá*

Ilá makaliä kia' äü kubaá, jä dsa milää sindiko kiä' já regidoo kiä jätë jui. Kəng jmái, samichá dsatá, kailédsä katie dsa imirí dsa kəng jég kia' dsa'ei di' kakujmá'dsə já 'lio ikaliä kəi *chamula*: dsatá 'niu ji'é dsa rí ká' dsái jəng dsajui 'niu dsi'é dsa éi. Kaijué ora itögdsə ju' i kídsə dsəi kiä'niu' ní.

Äü dsatá ləng achii kajmo jég jakiaá', jəng 'lio kiädsə milié ilédsə i 'ijmēi. Ta äü 'lio kajmo kəng jég iku'u dsagiu' kiä jəng dseidsə jákiaá', ja'mə ngäi elia nai'ádsə. Jəng 'lio ləng kaku'u dsa jəng kadseidsə jákiaá' kia' kata äü kubaá; kubaá éi kailédsə ja'nai'dsə jmei di'laí' kají'i, ikatádsə laliə jəng tiöü' jəng kailé katə' niu'ní, jəng kuədsə dsái i jii'dsə múrēi 'laí'. Kariñii 'lio kiädsə jəng ka'náng dsa mái i'uälä dsa niú'ní.

* José Leopoldo Hernández Hernández, *Reflejo y vida de nuestras palabras*, Chiapas, Celali, 2004, p. 109.

Äü mé 'lio' jniá*

Kəng jmái ja dsaño' mırıwé kəi ja 'liu jməigu. Jəng ka'ia äü mé;
mikañedsa mitiö' tá äü mé jájəng. Já mé éi ka'liə'. Jəng kajú'dsa:

—Madsəi jakiəi, ʒó'lu?

Dsaño' kañäi:

—Jä, neibájne.

Tá äü mé 'lió' mijniá, mijái jiü dsídsə.

Kailédsə jəng jutái. Kö' mikajé'
dsaño', kajái kəng káng páa.
Jəng mé kajú':

—Kadyiəi bá' jnáng.

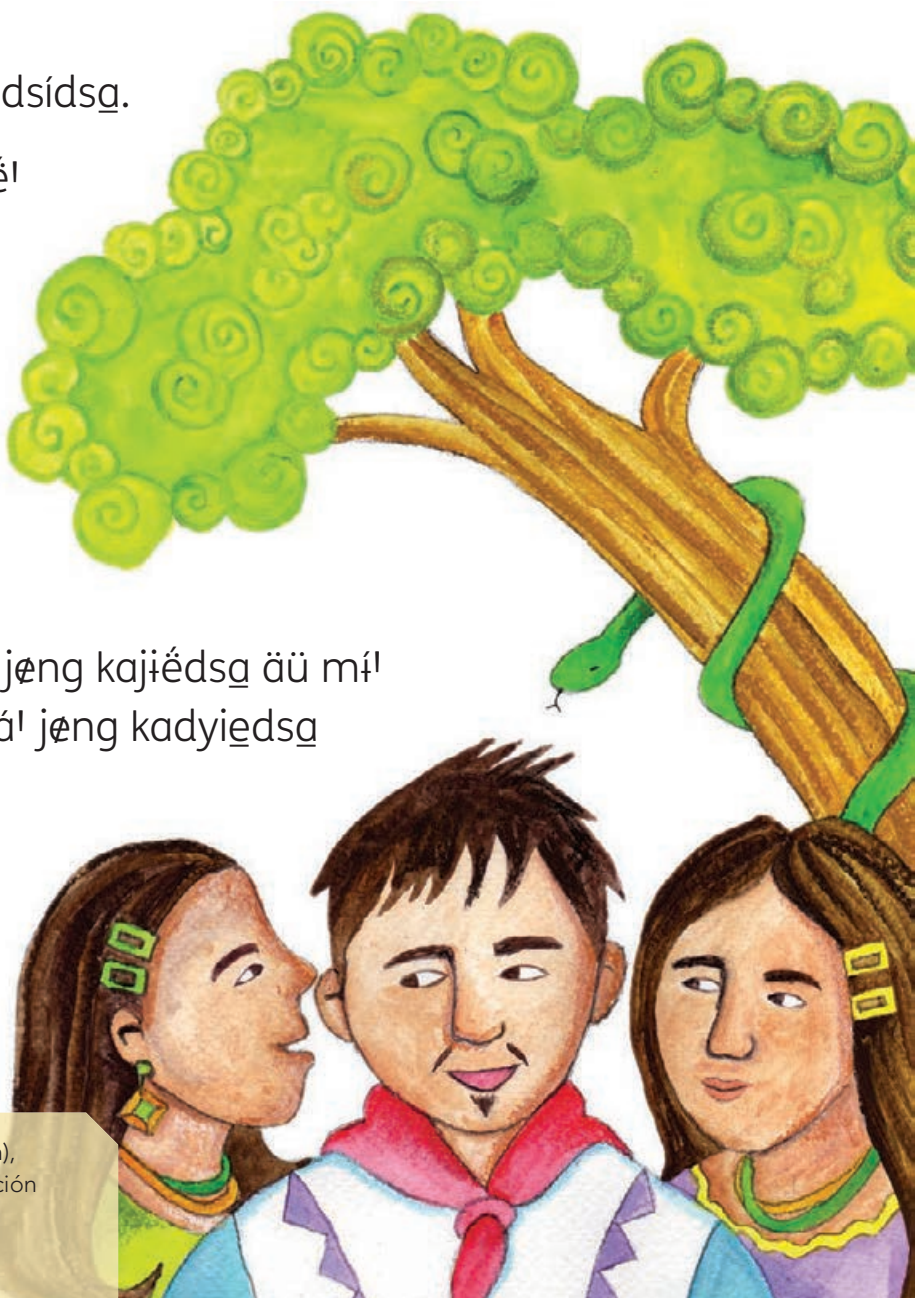
Jijəng bá' jég kajú'dsa kaəi
kia'dsa. Mikajé' dsaño', chä
mé machä.

Kaləa go'dsa, kajé' dsaño' sí' jəng kajiédsə äü mí'
käá'. Kañä' dsaño' ku'ei jakiaá' jəng kadyiedsa
kalajé kiä' jmí.

Lanaa kadsä jég.

Dsa kajmo:

Alvina Díaz de la Cruz

* Elisa Ramírez Castañeda (Adaptación),
Aguas, Conafe, México, 2001 (Colección
Hacedores de las palabras), p. 63.

Dsøi kiäl' jä móng*

Dsøi: Uau, uau.

Dsa dyie jæg: Keng jmái, jä dsøi mi'á' kia' tí'lai' keng mikaneng já' ichää ilo.

Móng: Mmm, mmm.

Dsa dyie jæg: Mi'nai kei kia' á mi 'o já' jeng kanëi jeng ijú'u:

Móng: “Sa jñië' jne, achii ma'í' kiäl’”.

Dsa dyie jæg: Mikachio dsøi keng tai.

Móng: Mmm, mmm.

Dsa dyie jæg: Kajié ja' jä móng katí ijó.

Móng: Mmm, mmm.

Dsa dyie jæg: Mikajijja' kariñiú' dsie kia' móng, kakó' jmái jeng jú'dsa jeng bá' ijaí tiä móng kia' dsøi.

Jái kala' ní Si kia' dsa
kääl' jeng ngäi ichimæa.

* Sandra Guadalupe Ac Chi, *Cantos y cuentos en maya*. México, sep, 2002, p. 50.

Ichii kia'dsa*

Tígiu' sachí læi tái
mi'öü jne jáñé ní káng,
tajáneí jne jmuwéi;
é'jne jəng liñié'jne söö
ijmodsa kiä' læi kiä' arpas.

'Noo jái isajai,
káng dsíj isákan,
dyiá'jne kuri juu dyio
jəng lé iríjiaí dsiə.

Tígiu' ta.
jué' alá' dyié jne jég,
alá' jmójne juu kia' tä;
é' jne alá' l'æajne i tiə dsiə
ja j'ié' gái jne.

¡Achí 'noo l'í'nəi!

Tígiu',

¡kii' 'ma 'íí kiä' kia' kalajé iñii'ning jəng l'ikuéijne!

Dsa kañö kiä'

Michä júröng dsa kañó kiä'; äü dsa éi mi'lá', dí' michä já röngdsá dsa pí' jeng sami'nio. Keng ró kailédsá i'nái kui jeng ka'edsá kóu; jeng kañal'idsa ime' á kakä kóu mikië.

Jeng dsa éi kañai' ka'nái káng jnang, ime' kañó i 'niang' káng káá', kató'lo tu'mia' kia' jeng ka'ñó ijí'.

Náju diú bá' kami'ai' kia'dsa, dí' kaliá káng jeng jmiñi' niëg. Kalá dsa kalajé imikiédsá. Kó' mikañá'dsa jakiaá' mimakiën 'lai'dsa kóu. Kañai' röngdsá á nakí'ning kóu jeng éi kañai' ikai'ngai' káng bá jne laa, dí'iladsó' bá' juëljne.

Jengna röngdsá kailé ku'ei ijië' káng, káng kia' dsa éi kali'ín achä kalá, ñai' madyio kari'nédsá. Kadsá'idsa dsa pí' röng, jajú'itee jég kajú'dsa, jeng ime' éi achí mímigai'.

Kadsí juëé jmai', röngdsá éi satójmái' i kariñiidsa é kajmo dsapí' röng ikalá dsa káng kia'.

Ikajmo kalajá

Dsagiu' kiä' kui

Malé'i satjá kəng jui ta uín michá jä dsaño' 'lá' achí mikuə'dsa michéi imichii kia'dsa. Kalajé kui mijie'dsa mi'maa achí mikuə' édsa michéi.

Mitsíi' kəng 'niu jami'maadsa kui mijie'. Kalajé mi'náidsa. Jmái láá mimié michéidsa kajné' kui, jəng éi miñái ja'ijən kui kiéi ilakuə. Jmái láá mikuədsá kajné' dí' jmá kui 'ima'llaí'. Jəng dsagiü' mímilái 'o, 'lailji' dí' jañiú'dsa achí kuə kajné' ichii kia'. Chilí'llaí'dsa kalajé jmái mijajdsá íte kui iú mijmodsa í kasatá kui kia'.

Kəng takaneng dsaño' éi kanén i ëi kañédsá míkajái kui kia' matjö' chíjá' katə' éi kató' jáa' kia' jəng kajödsá. Jájəng katigá' jmá' namú kia'dsa. Michéidsa kaño ijái ja i'ëi, mikajáidsa uə kajíédsá jañiú' rikiä; jmá' namú kia'dsa mitigá' uə. Jəng karijiái dsíedsa jañiú' kajö ta i chilí', dí' samikuədsá i'ín kui michii kia'.

Ikajmo kalajá

Jä chígiu'*

Jä chígiu' mitiñé 'laí' achii milé lijè' gug, jəng mi'o dí katiñeng jmuwéi kawä jəng 'lai'ji'.

Jä tä, ameï kiäa kalaijmái malé'i, kaké' dsiə ja' mikajái 'o ja' jəng kariñiú' dsiə mi'ái. Ijəng katé'ə kalajá ja' chä niú' nóng jəng kadsá'i ja':

—Jä tä pí' 'niu jè' gug, dí' kalatiñé, salé lijmo. Sachí mæi aïdsa lai, ja' jóudsa chí, ja' læisitáidsa, ja' jlé chí, ja' chí 'ə jaidsa ni jəng. Kali'e, kalile chichí kia' dsañé. Kalajá jnang të mikue' dsa makán.

Jəng ja' kaju' mi'aïdsa ijé' chígiu' gug.

Chíjou kaju': "Jne kué mæi aïdsa láí".

Tä ní kaju': "Jne kué læisitáidsa".

Ja'umóng kaju': "Jne kué jlé".

Chíta' kaju': "Jne kué jmíta'".

Pavo real kaju': "Jne kué nákon dsa".

Tä kué' kaju': "Jne kué 'mæa' tiég".

Lanaa kalía, kajè' jä chígiu' gug kö' mikarichá liní giin kiäa tä ameï kiä éi kalä jméi.

Dsa kajmo: Ermilo Abreu Gómez

* Saturnino Herrán, *Español. Quinto grado. Lecturas*, México, sep, 1981, p. 21.

Juë kiä' Migeé

Michá jä 'lio mitsëë Juë, mi'niö 'lai'dsa dsagiu' kiä; jeng dsa éi miñii akó' mi'niäng dsa kia'a.

Keng jmái mitjö'dsa mi'ó' kadyiedsa kiä' dsa jmo tá kia' mi'niäng 'lai'dsa kia' 'lio kiä, jeng dsa éi achí miri'édsg.

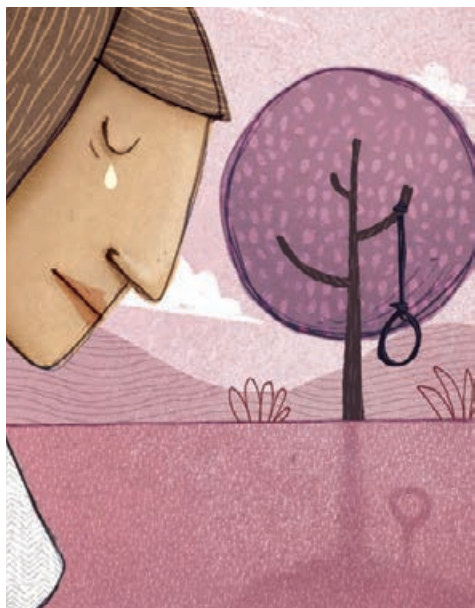
Díjeng lilédsg, Migeé kajú' jmó keng 'ma lia jén dijeng ú jne ní nakaliä jeng juái' Juë inakaí' jä mi' kié; lajeng kajmodsg éi.

Mikailédsg jakiaá', Juë kau'á kalaku'ei ngäi 'lé kají' dsagiu' kiä, dsa jmo tá kia' kajú' nakái' jä mi' kia'dsa jeng inajödsq.

Achí 'niu' misá'idsg 'lio jeng, dí' ja' ikadsá naïdsq jég, kañó kakádsq keng 'neí jeng ka'édsg. Migeé kajjuú kanún nijen majöö bá' 'lio kiädsq mikajái jeng ka'o 'lai'dsq. Dsaño' éi kaijiái dsie jusakajmo jne ijeng, achí milé láláa.

Migeé katiká ku'ñä' jeng kamilái ë' jmæi dí' midsái' dsiedsg 'lai' 'lioó kiä, lakeng jamidsáidsq.

Ikajmo kalajá

Ja'umóng kiä' chíje'

Kəng jmái' jä ja'umóng kadsá' jä chíje' chiu' jməigu jəng kajú'ja':

—'Ning lia læi kiä' kala'uə tu achí io' jná', jəng kalijä chä 'nang kiä'ä; jnéng, lia sikú' u'io'jni kiəi jəng lujää dsa tiə dsie.

Mikanən jəg laa, chíje' 'laí' jmá' jì' kalía. Dsú jmái' kaijuə. Kəng ró tu'əi ja'umóng éi mirikiä dyi'le' ní gö'ma dí migu', jəng mikajie' jä dsaño' jaa kiə kəng muráa kiä' kəng ñitéi.

Ja'umóng mi'niu míkuëin kajá' dsaño' kia'a dí' latí midsáidsa jəng kachá'dsa kia'ja'. Karijia' dsie dsaño':

—Sikú' laa kang igəa' dí kálajmá liə.

Míkajái ilaa chíje' kajú' kadsá'i ja'umóng:

—Jné dsa mitsëé' kəi kiä'ä achii nachá'dsa jne, kañe' níng kieijne dí kala'laí' mijná jne, kö' i ning, ta i io' jná'a dí taijmá ñə kiä'ä, káidsa kiä'ä. Jəng chíje' kañe' ka'i niú' jməi.

Lajəng lia, náka'jä' jä dsa 'laí' jná, sadyí jəg sajuái' dsa sí'. Náka'ñie'ë jula kaiñie' ja'umóng.

Dsa kajmo: Neri García Valencia

Mitsé: Manolo Pérez Salvador

Jég ju'dsa kia' bi'ní'

Maijáǵ 'lai' mijú'dsa samiku' dsa kui, migea'dsa méi kia' kala'ei ní 'ma. Kəng jmái, kəng bi'e' dsa kailé jé nung, dsú ró kaijuëdsa kəng jajəng. Jajəng kadsa'dsa maké ní já' michä ja' jəng migeadsa tajú' kia'ja'. Kö' mikajiëdsa tsəé' inió, tikiəng ijní tiéi kiä' i nië; sañiidsa é bá' jəng.

Kajmó dsa dsie i ëë dsa tsəé'. Kailédsa kəng jarɪ'kie kəng káng pá ñiei jəng kajáidsa jajəng mi'ue'ja' jné' tiéi mikiəng. Mí'niudsa jái taniú' achi mijní i'é, kala niəng miliə takəng.

Kangá'idsa rəng é mi jmodsa jəng mitë jné' jəng. Já dsa éi kamilái ɪ káng jəng mi'ul' itió'niú' uú jmái kai'ää dsa ɪ, mikaliə jəng katá' káng jəng kaná jami'liu məi jəng, ka'ua' já' kakuchië' jəng kajná' já' kia'dsa mí'ɪ káng.

Kai'kädsa uea, kaibaá kudsii jəng kamilái təng jmɪ madyio 'lai'. Jəng ikiä' jmɪ jəng ilie kuliəlaa gié jáä dsii kudsii já'. Jmái jəng milää jä dsa, jəng kaläadsa jä tä bi'ní'.

Kiä' éi bá' ikarikuú' dsa kui, igəa' dsa kataɪ' jmái náa.

Ikajmo kalajǵ

'le' kiä' jɪ'ieé'*

“jWä' ja' ruin, ja'lä' kiä uæg!”

Lana kaju' kəng jmäi' 'ie' kadsai' jɪ'ieé'. Jəng jɪ'ieé', 'laí' jɪ' kalɪa, kö' saju jəng ka'ə 'ning.

“¿Lié'ë ijuä' jne o igaɪ jne kiä'ning? Jä kajuu te' bëimé' kö' i 'ning jma' jne lalɪ dsia”.

Kö' mikadsä jú' ja' jæg laa kajmo éin imiláɪ.

Kaño dsajie'le' kiä' dsa lú kaña dsa taka' kajmo bíj, kaijuë ju kulai' 'ie' kue jəng katiö talalai ja'. Jəng 'ie' kari' 'né kala'laí' kajmo munii dí' i 'ne. Kalajä ja' mitiö kəɪ ka'móng ku'ijuú dí' go'.

* Jean de la Fontaine, *El tesoro de las fábulas*, México, Hemma, sin año, pp. 3-5.

ǰIgä ǰǰ'ieé' ǰá'ei ka'móng diǰaiǰa' ladsĩñié' 'ie' kuə imitö' ǰa' lakəng ǰañə 'ie'!

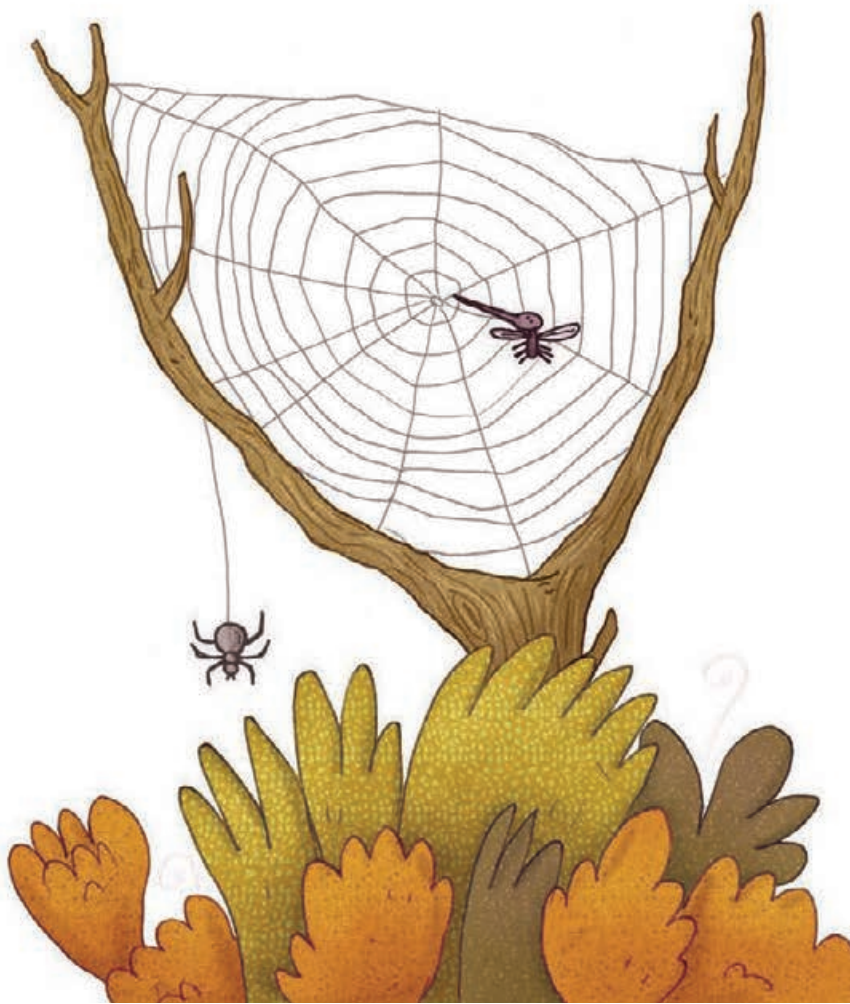
Kö' saǰujəng mi'ǰ' ǰǰ' 'ie' kulǰiǰa' ku'ái ǰa' o ti'yéi ǰa'. Jä ǰa' pí' éi mikujmáng kia' ǰä ǰa' juä' iǰai tai ǰa' ti'ñiu' ǰmǰ, talajəng mimi'nə 'ie' kuə ku'ña', mi iä'ǰa' kia' mǰjnəng ǰa' kiä' kǰn takulai mi'llí' kalaka'u' ǰəng kakä' dí' ka'u'.

Jəng ǰǰ' 'ieé' kañó takei imanatä, mandələ'ə io' ǰǰ' dika jú' li' niul'itä, kala'ei ni ǰa kañó isei' kalajə.

Dyiju kajná'a kiä' ǰmá ǰie ǰájəng i kañé ǰég mimanajmo kalajǰ echililé.

Jái kala' ní Si kia' dsa
kää' ǰəng ngäi ichiməa.

Dsa sakä í jæg

Jæg dyie dsa kia' maléi' dsa mitiö' kæng jui tsëë Tamulté de las Sabanas, kiä' jæg ñíli, kailë dsa sakä í jæg éi kia'dsa jæng kakuindsa ilé 'nang jatö' tala jiégñá. Imi'niu dsa éi i uä'ä dsa jakiaá' jæng mi'të dsa kájuu, mikujmá'dsa 'io, e imé' isí' mijmo.

Mikalía jæng dsa ka'uä' éi, kæng bæa'dsa dsa kalú ka'móng, kailäa sí' jakia' kadsä'dsa 'niu kia' kala loulié; tigá' 'má, tæ' lá kiä' kui jæng rísei.

Ta'ue jæng katädsa bíj kia' jæng dsa sakä í jæg ka'uë' kailäa kia' jamitöng jæng. Talamitöng dsa lang, juë dsa kajmo í kóu kia' ka'madsa niú' uë; jæng achii karikue jmái i jmodsa léi jáka'ó'dsa kóu kia'.

Dyie iläa dsa ikajmo ba' dsa kæng léi kiä' sii ni uë, imijmo léi iä' já mi'lo' kóu. Mi' dsaño' kata† dsie i gé† jajæng; jæng kadsä'dsa kæng tæ' tsëë “tæ tió' káng 'io' jni lië oro” chikán tió' kóu 'io' jni lië oro.

Lajæng kalía, kalakuri, jæng dyiedsa ju'luna dsa mi 'le jæg ikadsä'; midsi'ë imanadsä'dsa mijmodsa dsa 'lä', mi† jmá'la ju.

Jæng jú'dsa kalá' dsa mi chí jmái dsä' kóu ichä manajái, mijmodsa jæg kiä' dsa éi jæng achí 'niu' sái'dsa dsa chä' e jæg imanadsä' di' jæng bá' lé í kóu kia'dsa.

Ikajmo kalajá

Kəŋ jin kia' ije'dsa*

Jmín dsa kajái kaliá ni *mesa*.

—¡Dyio bá!! ¡Kuri nalia!... Ning'ning, elə kuín jne ée ning juu. ¿I ñii'ning kuri e jmó'? ¿Maka'ə oug elé?

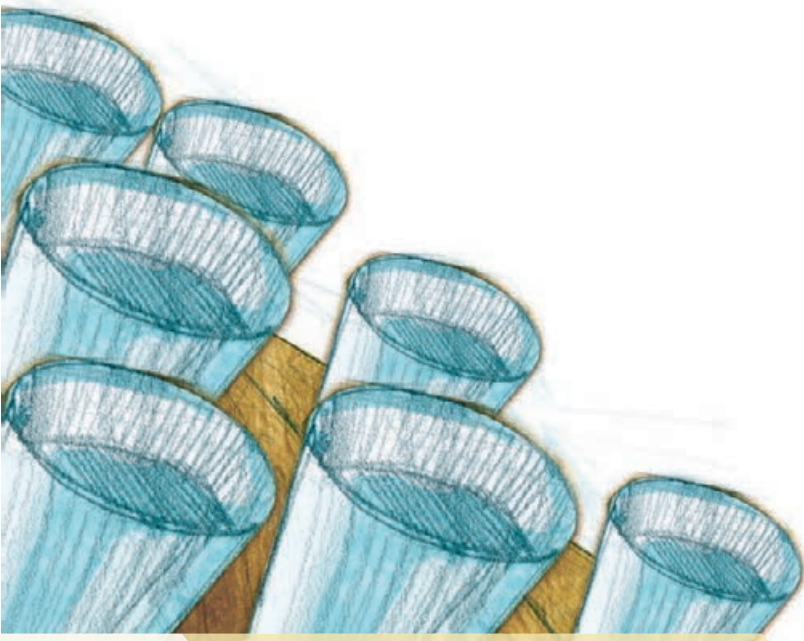
—¿Ilé?... ¿É?

—I jē' goudsa kiä'io 'léi. Kuri jái: ma'ñiú'ning ñii i ɬ' oug, kulia naa. ¿Iñi' 'ning ín éi? ¿A chädsə? ¿Ikuë'ning jä dsa kuəi kia'dsa alá' miwədsə má' Montevideo?

—¡Paá!

—¡Jää, é jmodsa jáya! ¡Ba'! Sajmó ne'i lanaa... jajū 'io kiä' ning ä jne. Ei lä jä dsa pí', ijəŋ sañidsə e jmo. Tó', ¿iñi' 'ning alá' wədsə?

—¡Jä'ə! Chii ijəŋ ngäi jne, dí'ning lä' tiñé...

* Horacio Quiroga. *Cuentos*, México, Editores Mexicanos Unidos, 1992, p. 161. (Fragmento.)

—jBa', ba', ba'! Kiəi inaa kia'dsa tachikiə. Achii 'lia' jne kō' tíñei', ikō' imijmo lujä dsa 'niu 'lia' kiä' 'ei.

”jSaneé e lia satiə oug i ngäi jne, 'ngäi'in dyie jəg alá' wə michəi 'io kiä' kuñeé kiä; ngain!

—jJää! Magiän jne e makalia...

—jA!! ¿Mañi'i imakañe dsa julalä kiä' Arrizabalaga? ¿Ineng gou dsa o gou dsa shiä' 'niu si' Montevideo? jKala wé' katiká!!

—jJää, magiän jne! j'Io kiä i'e achí ñidsa ilá, magiän jne! Dyio jmó' kəng bíj... Gu 'ning ta'wə, dí'ai dsəi'.

Dsøi tǎ

Dsa lan mijiä rǝng mitǝn dsa kugion tǎuín jǎliǎ siudaá. Mitsǝé! jǎ dsøi kiǎdsǎ mijmo jǎ! 'í mi'niǎä dsa kia'jǎ!

Tǎsa'ǎi jǝng dsa mijiä rǝng éi kató! kǝng jǝg imimiköödsǎ jǎ giin kö! satió!dsǎ kugion.

Kasijuéé madyio jmái jǝng dsa mijiä rǝng éi io'ji! jmá!dsǎ dí! kató!dsǎ lää kǝng chiú! dsa. Kalalää dsa milää dsøi, di mi koo jǎ! kiä! imijmo jǎ! 'í giin tála sachǎ juú jǎ!

Kǝng jmái tǎka'llǝi kajmo dsa mijiä rǝng jádsii kia! ñǝ dsí ní sii talajǝng giin miriwé niu! kuarto kia! jǝng dsøi jmo í giin talajǝng.

Mimanalía má jəng katiji mitön dsa wəʔ, mikajjə dsa dsəi kau'ă kuarto
kia' giin, ñiä' köü i 'liu'u ái tí'ñiu' jmí, kañója' jätö' dsa mijiä rəng éi.
Kasijuu jəng karijiaʔ dsɛdsə i'laí' manajmo ja' miliédsg, jəng kañö
dsaño' ikí tiu kia' jəng kaminéi 'niə ró ikakú'u ja'.

Kaku'ei ilé kuarto ijái e manalía; jəng karilí'li mijí' giin i miliü ní jəin
kia' koo.

Kala'io' jì' ilé ichä' giin kö' mi'kailə taja'niu, karilí'li rikiä jä mɪ' ti'naʔ kia'.

Mikajai ijəng, dsa mijiä rəng éi 'laí' jì' kalía i kajé dsɛdsə dí' elia kajñiə'
dsəi kiä ja' éi milää améi, ti'má' dsəi ikalún giin sakajö imikaʔ mɪ'.

Ikajmo kalajä

Dsaño! ka'yún Inie rö*

Kalichá jä dsaño! kəng juí tsëë Tapotsingo dyie dsa millá! 'laí' dsa kö! michä. Lajəng milää kö! miñə kú'ña! katə! jákagiu!; kö! mikamilái dsó' dsa, achii kari'ái ikajö.

Kö! mitön dsa mitséi 'mēa! kia' dsa di! midsijíái ní 'liéi, kari'lii' dsa i iá' dsa kia!... Ka'ñúndsa kalléi jəng kö! sí! kajö dsa; mima' mēi jəng kö! sí! ka iá! kia' dsa, jəng ka'ñúndsa sí!

Kadyéi Inie rö ika'yúndsa.

Jəng kamiláidsa dyie e kajái giu! ijuéi.

Kajiédsa jä 'lio rang 'mēa! sá! tio! 'mái tuse! Kajú' dsa 'lio naa rang 'mēa! jmái duméi achí mi 'ä dsa jmái, násajmo ijəng dsa kíd sa dséi.

Kajié kalá! jä dsaño! miliún niú! téi, 'liä! dyijoo sii. Kajú' dsa lanaa riñié

* "Día de muertos", en www.acabtu.com.mx.
Página principal, consulta realizada el 13 de junio de 2005, a las 3:30 pm.

Ta äü ameï kiä' jä oso*

Tatı nı äü ameï ka'lä jä oso:
Jä dsa éi, go'lai',
dsa jä éi kaui giuú' kəng 'má;
dsa jä éi, ka'iká ku'ña',
kajmo rijöö taku'na.

Oso éi kañója' kəi ta'ué;
júla ñə ja'lang, lana dyie dsa,
ñə gú' kia' 'lái satöjmaïi gəa'ja',
ja' i chii jəg majú'u kañó chí',
ij'i' ti'iei' kiä' áidsa;
achí mi'ei dsí áidsa,
ja i'ñá' kajné' kia';
ləjəng, richója' kañó:

“Dsa rijöő baᑭᑦᑭᑦ ᑕᑦᑭᑦ ᑕᑦᑭᑦᑕᑦ ᑕᑦᑭᑦ”.
ᑕᑦᑭᑦ dsa bung,
ᑕᑦᑭᑦ ᑕᑦᑭᑦᑕᑦ ᑕᑦᑭᑦᑕᑦᑕᑦ,
ᑕᑦᑭᑦᑕᑦᑕᑦᑕᑦ ᑕᑦᑭᑦᑕᑦᑕᑦᑕᑦ,
ᑕᑦᑭᑦᑕᑦᑕᑦᑕᑦ ᑕᑦᑭᑦᑕᑦᑕᑦᑕᑦᑕᑦ,
ᑕᑦᑭᑦᑕᑦᑕᑦᑕᑦᑕᑦ ᑕᑦᑭᑦᑕᑦᑕᑦᑕᑦᑕᑦ,
ᑕᑦᑭᑦᑕᑦᑕᑦᑕᑦᑕᑦᑕᑦ: “ᑕᑦᑭᑦᑕᑦᑕᑦᑕᑦᑕᑦ ᑕᑦᑭᑦ ᑕᑦᑭᑦᑕᑦᑕᑦᑕᑦ.
ᑕᑦᑕᑦᑕᑦᑕᑦ?”
“ᑕᑦᑕᑦ ᑕᑦᑕᑦ ᑕᑦᑕᑦ;
ᑕᑦᑕᑦ ᑕᑦᑕᑦ ᑕᑦᑕᑦᑕᑦᑕᑦ:
‘ᑕᑦᑕᑦᑕᑦ ᑕᑦᑕᑦ ᑕᑦᑕᑦᑕᑦᑕᑦᑕᑦ,
ᑕᑦᑕᑦ ᑕᑦᑕᑦᑕᑦᑕᑦᑕᑦ ᑕᑦᑕᑦᑕᑦᑕᑦᑕᑦ
ᑕᑦᑕᑦᑕᑦ ᑕᑦᑕᑦᑕᑦᑕᑦᑕᑦ, ᑕᑦᑕᑦ ᑕᑦᑕᑦ
ᑕᑦᑕᑦᑕᑦ ᑕᑦᑕᑦᑕᑦ’ ”.

Dsa kajmo:

Félix María
de Samaniego

Jég ju'dsa kia' jä dsagiu' mí'niu lichii kóu

Michá jä dsagiu' ní jmiwéi mi'niu lichii kóu jeng mimiadsa jmo jmidsa misa mijmo 'laí'dsa risaá jeng milichii kóu kia', míñe tiá sǝjú sǝtǝjmaí karichí imi'niu.

Keng jmaí karijái dsie dsagiu' dsái jié kia' jeng kañó. Ku jakañedsa mi'ei kǝ géi metro imidyieidsa jié nung kia' kajédsa jä dsa kudsië kué jeng kajú'dsa:

—¡Amei! —jeng kajiaí dsie dsagiu': “¿É lia jú'dsa amei tu achii kuëjnedsa?”

Jeng dsa kudsië kué kajú':

—¿Alá' lia? ¿Élia jma' iñe' 'neí ei oug 'ning?

Jeng dsagiu' 'laí' jma' kají'dsa dí' éi mi'niu lichii madyio kosa kia'; jeng kañaidsa:

—Ladsö tebá jég, madyio makakijne achii makagóu' i'ee kiéi ijengbá' ei 'neí dsie.

—Jæng kajú'dsa kudsië kué julalá ikí'i satöjmaï gou' kóu kiä', kiä' kóu ikí' !ning jæng édsa !maa jæng kiä' ijæng majmodsa kæng !niu juæ' !io' jní kiä'ä. Jilalæi!niu næng jmiñí néng lia oro. Giu' ning kuri, mí' jø !ei lé !niu kiä', kæng ñii bá' jø i ei ichá' !ning jæng wá'ä. Janá ní'i, ejne maneé', gu gujái janung kiä'.

Dsa kudsië kué éi kaæi kia' jæng dsagiu' kañó !néi ei dsiæ jánung kia'. Achii mkañaïdsa dí' mañidsa kæng ñii jmáï jø ilichá.

Lajæng júlakajú' dsa kudsië kué, kalæti
jæg jakadsäa ñii jæng kajö dsagiu'.

Ikajmo kalajä

Majég kiä' dseì nung*

Kalëchí keng jmái jä majég kiä' jä dseì nung. Majég michië' kamëi káng, kadyië' dseì nung jeng kañsi:

—¿É jmó', majég?

Kañgä majég:

—E jne chië' keng káng, náju saj mójne dsì'ë jmuwéi.

Dseì nung kañgä kalá':

—¿Ká'luä' 'ning ichië káng majég?

Kañgä majég:

—Ka'óu bá jne.

Jeng dseì nung, io' jí', k mi'ái jeng kajú'ja':

—Jne jmaä' káng kiä'ä jmuwéi, di' dsì'ë' 'ning náju 'ning gú gu'nang' jála jiää 'ning.

* Rosa Román Laguna (Compilación), *Antología de cuentos indígenas de Guerrero, México*, Dirección General de Culturas Populares, 2007, pp. 49-50.

Jəng majég kasajuë ka'ñó inang má kalə'á 'laí'ja' samiwá', jəng dsəi nung mimalə iköö' jəng kajú':

—Julalaa dsə'ë jmuwéi itjuú jne káng.

—Jəng katiú dsəi nung káng ləliajəng ka'ñó i'nia' majég. Kadsai'ja' jəng iú jié chíləi gea' méi ləi jəng kajú':

—ʔNing kamigääʔjne, kajué' miwá' sí' chí makadyiä'ä, naaladsó' kʔ dsəi'!

—¿É najuə'ə?

Kajú' majég:

—Sa jmöö 'ne', dsəi nung, nagio naugəa' méiləi majuí bá jne.

Jəng majég kají' kaméi ləi majuí
jəng ja' läng kaké'i, jmá'laí'
kají'i káməa i kaméi, kəng
iri' kakuə mitidsiə täng,
mikagi'i kai'ëéja' täng
jəng jájəng kaibäa
uəa rijəi' kia'.

Jái kala' ní
Si kia' dsa
kää' jəng
ngái ichiməa.

Ja'umóng kiä' tusə'*

Dsa magiu' midyie kəng jég kia' jä tusə' kachun ja' kəng chíjməi jəng kadsä' ja' jä ja'umóng.

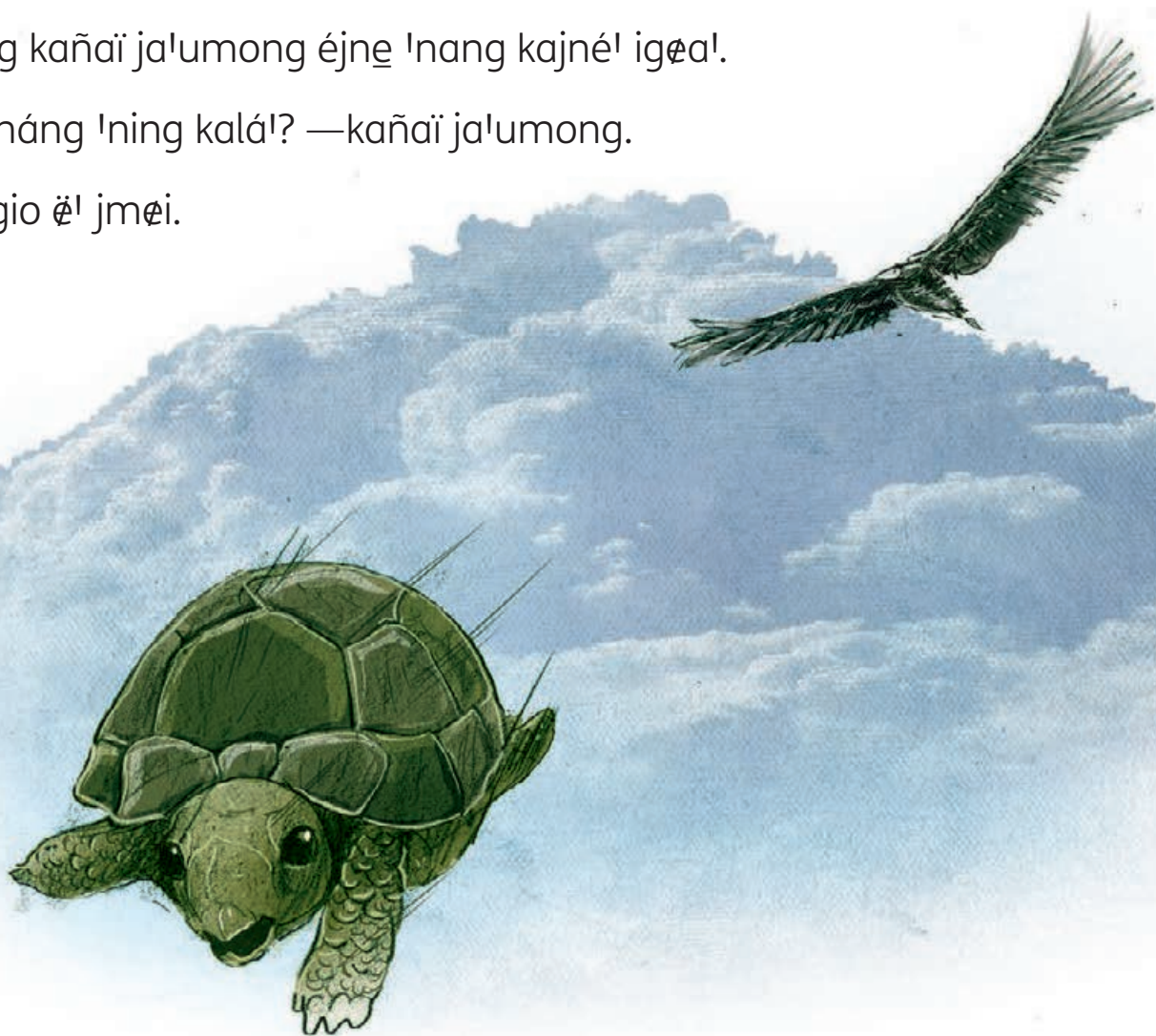
Jəng tusə' kañäi:

—¿É jmo' jalá?

—Jəng kañäi ja'umong éjne 'hang kajné' igəa'.

—¿É 'náng 'ning kalá'? —kañäi ja'umong.

—Nagio ə' jməi.

—Dyibóʔ jəng —kajuʔ jaʔumóng.

Míkalia jəng kajuʔ jaʔumóng katsáiʔ tuséʔ:

—ʔNing, kalari ñəʔ taláa tanáa, achii uäʔning, jnéng kálakuə tá iñéjne,
ʔnó jne rīn julariʔ ʔning, lé liʔioʔ kiadsa ədsə giuʔ.

—Lanaa lia —juʔ tuséʔ—, náju ʔning ʔning lé lichögjne ʔning jáñei, jəng
jáiʔ aláʔ lia iʔnódsə giuúʔ.

—E káladyio —júʔ jaʔumóng ʔioʔ jëijne lé.

Lajəng kalía, jəng jaʔumóng ka uéi ní kiaʔ tuséʔ jəng kaié jaʔ dyiwei,
mimatilǎ giuúʔ, jaʔumóng kajúʔ kadsáiʔ tuséʔ:

—Kálamaʔlaíʔ ei dseiʔ.

Jəng kariʔné ʔlaíʔ tuséʔ jəng kajúʔjaʔ:

—Nakajuéʔ kaláʔ táʔjne ʔning kata uəa.

Kajuäʔ jaʔumóng chímakajúʔjaʔ ikajnéʔ. Mikalia jəng kaigǎ dsie,
kajúʔ kaláʔ:

—Kálamaʔlaíʔ ei dseiʔ.

Kariʔné tuséʔ jəng katiaíʔ kiaʔ jaʔumóng, kajuə sikuʔ kiaʔ;
diʔ mi lää chíʔiodsa dsa jmó í dsa jəng kajmóʔüdsə
sikuʔ kiaʔ jaʔumóng.

Jəng ba lia lú jnéʔ sikuʔ kiaʔ jaʔumóng.

Dsa kajmo: Inocencio Domínguez D.

Éle kuín iú' dseí nung*

Ja' naa, ja' tia' jnang dseí nung, iú' lai' ja', iú' kö' i kalajá ja' shá'.

Naju e kalía, julalá uín, éi mañii.

Jmái láä ja ja' kəi kiá'; ja' shá' o kəi 'niu kiá', dyie dsa naju o ja' i' lai' lé, achii lí lajəng, ijəng jmo lajəng dí' jmo ja' jég jəng liñii' e manalía ta uín.

Iün' lai' dseí nung, dyie dsa jəng jmo ja jég dí' malíei' migea' ja' méidsiə dsa.

Maijá g ' lai', kö' mijó jä dsa, méidsiə' dsa ní sii rən. Méidsiə dsa kü'ü éi, dí' kala'ú', achí mikéi sijuu.

Naju dsa mijmo í ' lai', dsa dsiə' éi, salii' dsa í kö' sijiá, dseí nung mi ei ja' méidsiə dsa jəng mi gea' ja'. Ilaa milí ta' ku' ná, jəng dseí nung láä ja' iú' ja'.

Kö' nakajö jä dsa mirijái dsiədsə i dsiə' dsa, mikuədsə kəng tá kia' dsei nung imigai dsa jəng dsái ja' uín. Jəng dsei nung miwä' niu' i dyiei jmái jəng mi əija' məidsiə dsa.

Achá ja' dsá' chä lää julalä dsei nung; lí ku'ña' bá'ei, ja' iú', dí' mi gəa' ja' məidsiə dsa jmuwéi.

Ilaa midyie dsa kää' jmái midyie imakalia.

Lakəng idsei lia dí', katí i jmái nga, naju kajá' ja' kurí jái, lakəng ró jí ja' kəi kiá', jakä kəng jəg e manalia o é nabilé.

Nakañó ja' kəi kiá'ä, 'o ja' kəi kiá'ä, sijuə ja' kəi 'niu kiá'ä i iä ja' kö'sijjá neing; lə'ai o kö' sijuu góu' jəg 'laí' o jó jä dsa kiá'ä.

Dsei nung lää jä ja' uə dsí.

Ichä dsa jú' lá' ja';
éi ku'neí dsijmó
kəng jəg ja' dsai
kəi kiá'ä.

Dsa kajmo: Benito Peralta G.

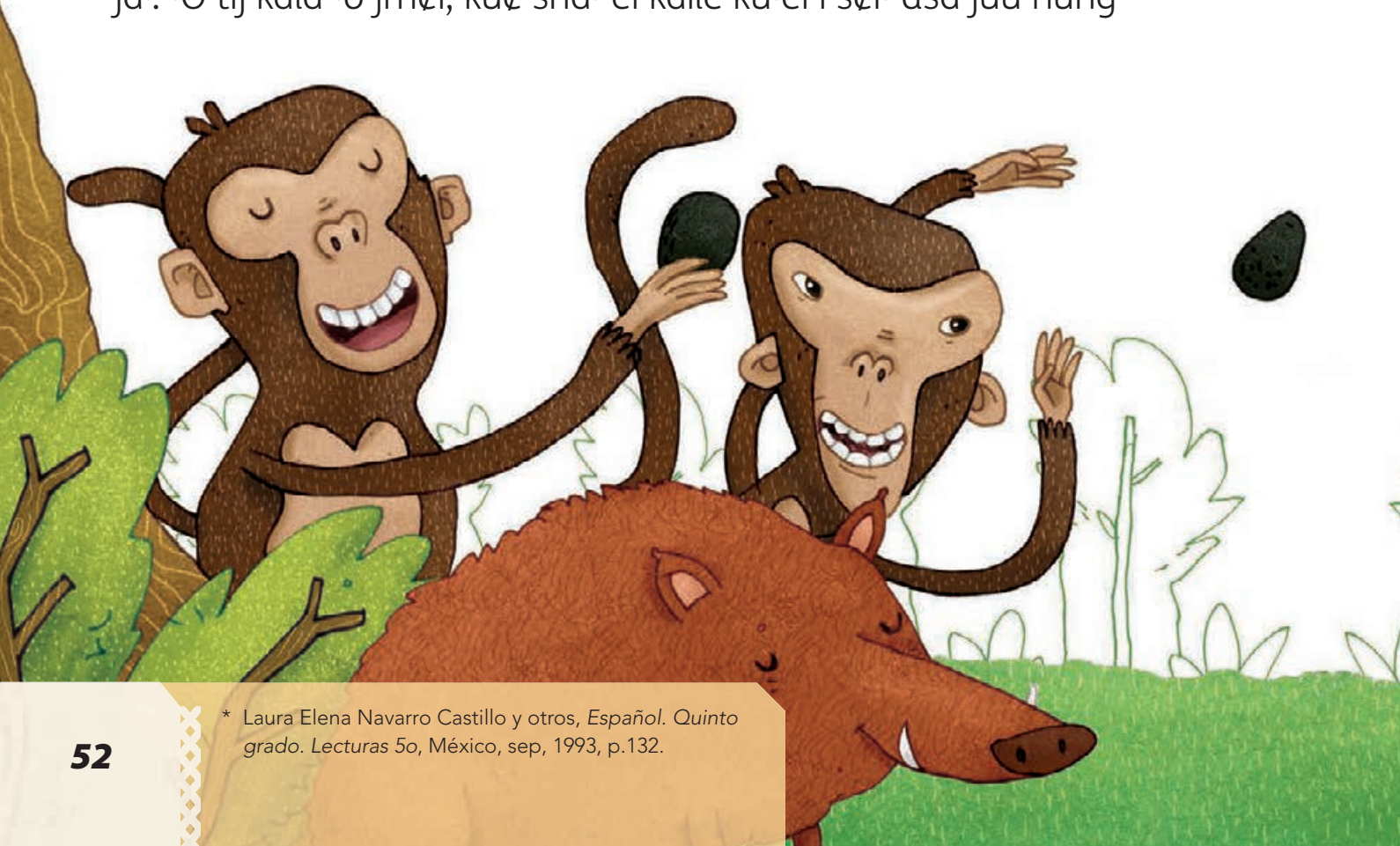

'Ie' lí' kǎ júli' dsie^{*}

Kalǎ maléi' sǎtǎ, jmáí samikǎi' ja' kia' ja' jǎ. Kalajǎ migéa' nung, mé
i ai 'ma. Téi jmá' mitö' jou kiä' mēi, sín kiä' chinang, guu kiä' líkué, kué
nung kiä' guu. Lajəng mitö' kalajǎ ja', 'ie' lí' 'io' mijná kiä' ləi néng kia'.
Kalukəng jamidsái, mi mirú 'mēa' dyéi kia'. Kala taka' ei misii kiä' tsí'.
Kalakuri mí' dí'io' jǐ', mijñí'i lukəng 'ləi, o jěē tilñiu' kia'a.

Kəng taka'ləi', 'ie' lí' mitö' koo kəng bié', jatö' koo jəng, já ja' éi katəng
kəng méi tájo' majui. ;Zas!, kajnó'ö kulaí 'ie', kati'ñiú' kalía. Kari'né ja'
dí' ka è 'mēa' dyéi kia'a, já 'ie' kajmēi' kia'ja'. Kakái' kué 'mēa'dyéi
juíja' dsañé milei kö' kudsí ja' katé' jáaija'.

Dí katé' dsie dsíj ei jmí, ja' éi kasikué' kué katé' niu' nóng jəng kakaí'
ja'. 'O tíj kala 'o jmēi, kué shá' éi kailə ku'ei i səi' dsa juú nung

* Laura Elena Navarro Castillo y otros, *Español. Quinto grado. Lecturas 5o*, México, sep, 1993, p.132.

imanajmo ᑭᑦᑭᑦ ᑭᑦᑭᑦ. Dsagiuᑦ juú nung mijmo eᑦ ᑭᑦᑭᑦ ᑭᑦᑭᑦ ᑭᑦᑭᑦ ᑭᑦᑭᑦ. ᑭᑦᑭᑦ kajmo jég ikii dsie jeng kadsáli kuᑦ:

—Uii giuúᑦ ᑭᑦᑭᑦ moᑦwi, nakaijuéᑦ ᑭᑦᑭᑦ ᑭᑦᑭᑦ, jeng gíᑦi méi diᑦ ᑭᑦᑭᑦ lé pén kiaᑦ kōᑦ jmaí jachä. Díᑦ iäᑦ kalarú, jeng kii dséi.

Dsagiuᑦ juú nung kadsáli ñe nong dsidsei kiaᑦ ᑭᑦᑭᑦ ᑭᑦᑭᑦ ᑭᑦᑭᑦ. Kōᑦ mikaijué niúᑦma, kakiä ní kiaᑦa tang kiaᑦ ᑭᑦᑭᑦ moᑦwi, katiñiúᑦ læᑦ ᑭᑦᑭᑦ mijní kiaᑦ. Jeng dyie dsa, kōᑦ jmaí jeng, ᑭᑦᑭᑦ ᑭᑦᑭᑦ kalä pén.

ᑭᑦᑭᑦ ᑭᑦᑭᑦ ᑭᑦᑭᑦ jmaí kaigä dsie ikajmóᑦ kuᑦ kiäᑦ ñe nong kiaᑦ. Jeng báᑦ læ mā kiaᑦa jaᑦéi. Dijeng ué chägdä, dsa juú nung, kajmo dsii kong kuᑦ jeng tiúᑦ kuin ni güᑦma. Kiaᑦ ñe nong kajmo ᑭᑦᑭᑦ læᑦ kiaᑦjaᑦ i ñeᑦ jaᑦ keng jég kiäᑦ rōng jeng tiuᑦ jaᑦ kuin.

Ikajmo kalaj

Dsa jmo tɛi*

Milää dsa jä dsachi', midsái tiä j'ie nung, jmá' tɛi mijmo, kəng jmái kaje' chéidsa, é jmó' dsa ju', gu gujmó tá.

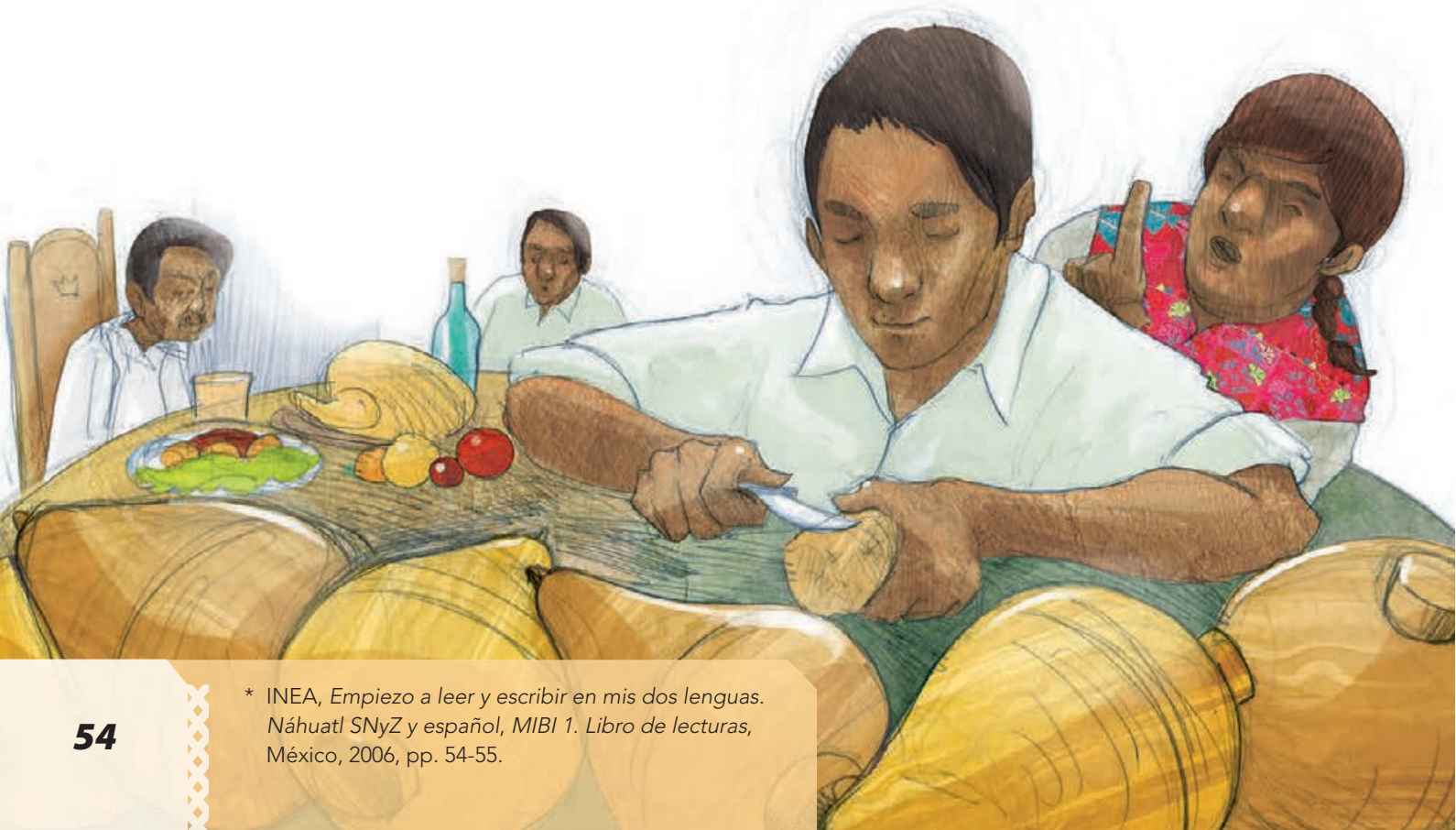
Jəng dsachi' kañó 'lhang tá, kadyiɛi jakia' jä raí, kajú'lu nawä 'nó tá jne jalá 'no jmó tá. Jəng raí kañäi, chí bá' tá kiéi, 'ning achii tá' jmó' tá ikué, ué 'laí' tá.

Kañäi dsa ju': —¿É kosa satiái jne jmó?

Kajú' raí: —'No 'niɛ i lɛi tɛñí tsái makia' ái.

Jəng dsa ju' kañäi : ¡Kəng jne kəng jég dseí!

Kañá' raí jakiaá', siju jəng dsa ju' kakei kajaí tɛi mikié; kiä' kəng ora maneən tsái, mikalia jəng kajú' kadsái' raí:

* INEA, *Empiezo a leer y escribir en mis dos lenguas. Náhuatl SNyZ y español, MIBI 1. Libro de lecturas*, México, 2006, pp. 54-55.

—Manaliḡ baʔ tá kiéi, naa lakí kiäʔä achichii madyio kóu kiéi, náju ʔnəng kué mesa kiéi.

—Siʔ báʔ mesa kiéi kaláʔ.

—Tu mesa kiéi jne tióʔ jmaʔ má, gu gukiʔ ʔmatsái jəng keé.

Jəng raí kajúʔ kadsáiʔdsa mesa kiaʔ: —ʔNiú jnáng má—, jəng mesa kakue má köʔ maită dsa jəng, dsa juʔ kakáng mesa, kadsieʔ kəng ʔniu jájəng kajmo jä ʔio í mesa kiaʔ jəng kajúʔu: —Kaiʔé achii najuaiʔ mesa kiéi.

Jəng ʔio kariíiʔ dyio ʔlaíʔ mesa i kamisiéi mikaliə jəng, ni jəng kaijué dsa ikiən mesa kiaʔ, achii kariíiʔ ikariši mesa, katəʔ mikadyiáʔ jakiaáʔa kadyie ikaliə jəng kajuʔ ki kəng ʔmatsái dí keé jnáng, katóʔdsa jəng kari líiʔ jají ijəng mesa ikue má, kajuʔ michéidsa, ñéʔ eliə kamigáʔ jne, jaju jəg te najuéʔ, kangäi achí maí, lakəng titsəi mesa kiéi kulia jəng katén mesa köʔ jmaí samakariʔé jəng dsa juʔ kamilái síʔ jmo təi ʔnai imiláidsa kiaʔ michéi.

Dsa kajmo: Leobardo Cabrera Lira

Ja'umóng kiä' chíməa'*

Já liə tɛi jməi, jä ja'umóng
jä chíməa' kadsá'li:

—Jmái iwéi láláa,
jué', zébi kí'li, améi?

—Gəa'jne kui ñii' —kañäi, kui,
kiä' kala'ei ní məi sí ichii, ikachá
jmái iwéi tio' rímaá jajue' kiéi.

—¡Ay!, jrú' 'ning kiä'! —Ríchó'
kajú' ja'umóng, kala bé—:
¡Lá' rí dsijué'ning!
¡Lá' rí tä 'ning juu kiä', dsa rön'jne!
tala jne wə siju', ijuí jne kiéi!,
niú' tɛi jməi iú'jne
takəng ñii, jalai gəa'
kia' majá ja' chä jié nung.

—Tala sijué jmái
zé jmó'?
—ngäi chíməa'.

Jəng ja'umóng jú':

—Jné, kalatée jég, kalajé jmái
rəwé jne niu' jməi o jají' laa,
jmái läá bá' jä'ning jne,
ñə uəa dsikué' tu'.

—Sajmó dsái jəng
—ngäi chíməa'—
ikuä' 'ning,
ja' ikia' i jə' já tɛñí';
díl lanaa liəbá' jég,
'ñiä' dsano' jmo kujjá,
lanaa liə lei ijmodsa tá
júla dsa sajmo tá,
éi tiñié bá' tiöü'dsa.

Dsa kajmo: José Joaquín
Fernández de Lizardi

Jái kala' ní Si kia' dsa
käá' jəng ngäi ichiməa

En este Libro de lecturas se presentan textos de diferentes autores y pueblos, obras que permiten desarrollar la habilidad de la lectura en voz alta, la identificación de algunos elementos básicos de nuestra lengua escrita, y textos recreativos que permitirán poner en juego la imaginación del lector.

Estas obras fueron seleccionadas pensando en los contenidos y las actividades del Libro del adulto, así como en la importancia de la palabra escrita.

Ní si laa já madyio ne jég iríju' kia' makë dsa kajmo kia' makë jui, kiä' ilaa litië'dsa ime' i liku' já 'éa dsa si, liñidsa ala' lã ikoo dsa kiä' ijaa ní si jəng liñidsa kuri.

Ní si ritöö kalajé tá i jmodsa jəng litië' dsa kää' ju' dsaka kasén si, jəng mitädsä ala' sén kiä' jái.

DISTRIBUCIÓN GRATUITA
Si lákuødsä